

POLIKODIFIKACIJA KAO JEZIČNA ČINJENICA I NJEZIN UTJECAJ NA (NE)SASTAVLJENO PISANJE U HRVATSKOME JEZIKU

Esad Halilović

Ljubljana

UDK 811.163.42'354

V splošnem jezikoslovju lahko govorimo o polikodifikaciji kot jezikovnem pojavu, ki je prisoten v več jezicah. Hrvaščina je primer jezika, kjer je ta prisotna v večji meri. Obstoja polikodifikacije v hrvaščini (pa tudi v nekaterih ostalih jezicah) ne moremo zanikati, saj bi s tem zanikali dejansko jezikovno stanje. Področje pisanja skupaj oz. narazen je lep primer, kjer lahko vidimo težave, ki jih lahko polikodifikacija povzroči samemu obstoju norme na nekaterih področjih jezika.

polikodifikacija, splošno jezikoslovje, pisanje skupaj oz. narazen, hrvaščina, jezikovno dejstvo

In general linguistics we can speak of multi-codification as a language process which takes place in many languages. Croatian is an example of a language where this process is quite widespread. One cannot deny the existence of multi-codification in such languages as it would mean denying the language's actual state. Writing words separately or as compounds serves as a good illustration of the types of problems multi-codification can inflict on the very existence of a linguistic norm in certain areas of a language.

multi-codification, general linguistics, writing words separately or as compounds, Croatian, language fact

1 Mjesto polikodifikacije u općoj lingvistici

Hrvatski jezik nije jedino pogodno mjesto za razvoj polikodifikacije. Polikodifikacija je zapravo jezična činjenica prisutna u više jezika. Polikodifikacija u osnovnome značenju podrazumijeva sinkrono pojavljivanje dviju ili više kodifikacija unutar istoga jezičnog standarda. U hrvatskome jeziku može se najbolje uočiti na primjeru sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja. U drugim se jezicima polikodifikacija može pronaći na svim jezičnim razinama, od pojedinih slova (primjerice, zapisivanje istoga glasa slovom ćirilice, a i latinice u srpskome jeziku), preko leksika (zapisivanje stranih riječi u njemačkome), do razine diskursa (stilski obilježja pisanja formalnih pisama koji se u engleskome razlikuje od jednoga do drugoga priručnika). Ono što nas zanima u ovome radu jest kako dolazi do polikodifikacije unutar jednoga jezičnog standarda i kako to utječe na pojedine razine unutar jezika, za što će nam kao primjer poslužiti uređivanje pitanja sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja u hrvatskome jeziku.

2 Što prati ovu jezičnu činjenicu?

Ovu jezičnu činjenicu u prvome redu prate promjene u jezičnoj stvarnosti koje uzrokuju drugačije interpretacije jezika. Bez njih ne bi bilo moguće pronaći protu-reakcije samih pisaca kodifikacija koji se svojim radom pokušavaju oduprijeti jezičnome razvoju. Što se većim pritiskom pisci kodifikacija udaljavaju od trenutne jezične stvarnosti, to veća je nestabilnost same jezične norme koju pokušavaju uspostaviti. Taj, prirodni, odnos između norme i jezične stvarnosti i nije problematičan, štoviše, čak je neophodan, i već je dobro opisan u izlaganjima Havránka o elastičnoj stabilnosti (Brozović 1970: 18). Nužno nastaju problemi kad već ionako po svojoj naravi krhko stanje norme različiti autori pokušavaju kodificirati na više načina. Pa se tako može govoriti o polikodifikaciji, koja u samoj svojoj naravi nije jezično normirana situacija nego je odsustvo takvoga stanja samim time što nije jasno što jest i što nije dio norme. Jezici poput engleskoga naizgled nemaju taj problem unatoč polikodifikaciji jer prate liberalniji vid kodifikacije koji nalikuje u mnogočemu diskursu jezičnih savjetnika, no čak ni taj vid ne uklanja neophodnost toga problema. U svakome slučaju korisnik, kojemu je jezični priručnik i namijenjen, može i ne razmišljati mnogo o tome problemu te jednostavno djeluje autonomno u toj sferi – odabравši jedan priručnik, ima neko relativno sigurno uporište za svoj jezični odabir. Odabir, međutim, i nije toliko lagan kada se unutar jezične politike kodificira i ne na samo različite načine, nego i na dijametralno suprotne načine. Praviti se da u isto vrijeme ne postoje takva paralelna rješenja bilo bi ne samo nijekanje jezične stvarnosti koju jezični priručnici opisuju ili pokušavaju propisati, nego i nijekanje utjecaja različitih jezičnih rješenja na jezičnu normu. Neznanstvenost takvoga razmišljanja i nije upitna, upitan je razlog zbog kojeg se ponašamo kao da tome nije tako. U lingvistici se naime uvriježilo mišljenje da je jezična kodifikacija monolitan proces, a kad smo suočeni s dijametralno suprotnim odazivima na promjene u jezičnoj stvarnosti onda je jedino što je sigurno jest to da pravopisna norma u ovome slučaju i ne funkcionira, a kad ne funkcionira onda je i nema.

3 Nepostojanost norme nastala polikodifikacijom

Moglo bi se reći da je razlog tomu što je nema upravo to da proces kodifikacije još nije završen pa u tome slučaju norme još i ne može biti. Po Haugenovem modelu (Haugen 1966: 252), naime, implementacija pravopisne norme dolazi tek kada je kodifikacija završena. Što je i točno, ali pri tome zaboravljamo što je u ovome slučaju kodifikacija. Ako se samo uzme u obzir već isprazna tvrdnja o jeziku kao živome organizmu, može se uočiti da kodifikacija nikad zapravo nije završena. Međutim, ljudi su skloni razmišljanju da kada priručnik iziđe, na taj način već poručuje, to jest normira, te je takvo razmišljanje sasvim opravdano. Normiranje je uvijek prisutno u takvim slučajevima, čak i onda kad postoje dvije norme, što drugim riječima, ponekad znači da nemamo nijednu. Priručnik sasvim sigurno normira, ali u isto vrijeme to čini i drugi, koji je nastao kao rezultat druge kodifikacije. Znači, dvije kodifikacije iste jezične pojave gotovo da uvijek rezultiraju dvjema normama iste jezične pojave. Može li jedan jezik postojati s dvjema takvima normama u isto vrijeme?

Uvjetno rečeno, može. Ali se pritom nužno upitati što mislimo kada kažemo jezik. U strogo lingvističkome smislu jezik uvijek može imati takve dvije norme, ali tada ne govorimo o jednome standardnom jeziku. A u sociolingvističkome smislu mogu postojati dvije takve norme pa i više njih. Poslužimo li se ponovno primjerom engleskoga jezika vidimo sociolingvistički jedan jezik s više jezičnih varijanti i svaka od njih je dakako regulirana svojom standardnom normom. Da se još uvijek radi o jednoj normi, dovoljna je činjenica da se čak ni pravni tekstovi, koji su po brojnim kriterijima jedan od najmanje propusnih tipova tekstova, ne prevode s jedne varijante na drugu. A i u drugim stilovima možemo uočiti takav tip odnosa supostojanja. Pri tome valja imati na umu da je ovdje ipak riječ o britanskome standardu, američkom standardu itd. Dakle, svaka varijanta ima svoj standard. Ako se ponovno vratimo Haugenovom modelu, vidjet ćemo da prije svake kodifikacije moramo odabrati jezični korpus koji će predstavljati naš jezični sustav (Haugen 1966: 252). U slučaju varijanti one su geografski prilično jednostavno zacrtane i svaka crpi iz svojega jezičnog korpusa, koji kao i svaka jezična kategorija prima i utjecaje iz drugih jezičnih kategorija. Međutim, možemo imati i drugačije supostojanje dviju normi. Već poznati primjer norveškoga jezika pokazuje da je moguće, sociolingvistički, imati jedan jezik s dvjema standardnim jezicima. Znači, unutar jednoga geografskog područja moguća je upotreba dviju jezičnih normi za istu jezičnu pojavu (Maxwell 2013: 131).

No u svim tim primjerima postoji više od jednoga standarda i svjesna odluka za takvo stanje. Kada takvo rješenje prijeđe granice jednoga standarda, s pravom se može govoriti o hibridnom ponašanju takvoga standarda, a tada prestaje biti standard jer ne može postojati kodificirajući jednu stvar na dva ili više isključujuća načina. Korisnik takvoga standarda i ne zna kako se piše standardno – kako se ponašati s dvjema isključujućim zabranama u vezi s jednom te istom jezičnom pojavom. To može biti veći problem nego što su problemi paranorme koji nastaju parakodifikacijom (Popič 2012: 198), jer te probleme korisnik može uvijek sam provjeriti u jezičnim priručnicima te tako sam zna što jest i što nije norma. U jezicima poput hrvatskoga, korisnik to prečesto čini uzalud, jer ne postoji uvijek jedno normativno rješenje jedne jezične problematike, već se za njega može naći više rješenja, što može ponekad dovesti do nerazumijevanja onoga što piše.

4 Mjesto sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja u hrvatskome jeziku

Iako u hrvatskome jeziku postoje primjeri polikodifikacije u svim jezičnim normama, najuočljivije su prisutni u pravopisnoj normi. Ne samo zbog toga što je pravopis sam po sebi najeksplicitnija jezična norma (Badurina 2010: 75) i same brojnosti takvih primjera u toj normi već i zbog same problematike u današnjemu hrvatskom društvu (Halilović 2013: 29). Katičić je čak opisao posljedice toga povijesnog problema hrvatske norme kao nešto što će utjecati na čitav hrvatski jezik tako da će on »ostati obilježen pravopisnom nesigurnošću« (Katičić 1996: 181). Ne čini se da je puno pogriješio u toj procjeni.

Čak i dvije godine nakon pokretanja stranice najnovijega hrvatskog pravopisa i mogućnosti njegova pretraživanja, aktualnost polikodifikacije hrvatskoga pravopisa

još uvijek ima posebno mjesto u hrvatskome društvu. Još se uvijek može govoriti o četiri važeća pravopisa hrvatskoga jezika iako je posljednje izdanje jednog od njih objavljeno 2001. i to kao značajno revidirana verzija pravopisa iz 1986. To možda i ne bi čudilo da u međuvremenu nije izašlo mnoštvo drugih pravopisa, ali i izdanja. Ovdje treba spomenuti i školske pravopise koji bi se mogli dodati velikome broju još uvijek važećih pravopisa. Činjenica je da se u hrvatskome jeziku pri izdavanju pravopisa ne obazire pozornost toliko na samu jezičnu građu, kamoli na potrebe samih korisnika. Uz to, pitanju pravopisa namijenjeno je puno medijskoga prostora. Pri tome se čak većina dugogodišnjih rasprava u javnoj sferi vodila oko nekoliko jezičnih oblika, doduše, to je bio povod čak i za jako žučne rasprave, pa i na razini nacionalnoga pitanja. U toj se raspravi upravo pitanje sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja istaknulo kao vodeće. Pri tome, gotovo da se isključivo bavilo pitanjem sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja niječnoga oblika prezenta glagola htjeti i to upotrebljavajući broj različitih vidova argumentacija za pojedina rješenja. Nalazilo se čak identične argumente za upotrebu i kodifikaciju različitih rješenja (Halilović 2013: 28). Međutim, nije se bavilo drugim vidovima sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja, pitanjima koja možda više muče prosječnoga korisnika u pisanju u hrvatskome jeziku.

5 Veće poteškoće pri sastavljenome i nesastavljenome pisanju u hrvatskome jeziku

Zbog mišljenja koja su se pojavila u hrvatskoj javnoj sferi o hrvatskome jeziku kao jeziku što danas pogotovo treba jasnu zaštitu i stabilnost (Dnevnik.hr 2013) pisanju novoga hrvatskoga pravopisa pristupilo s velikom mjerom konzervativnosti i neupitnosti. Unatoč namjerama da se situacija raščisti izlaskom novog pravopisa, za kojeg se je zalagalo s ciljem da u novom europskom kontekstu postane svojevrsni službeni priručnik, i danas nailazimo na isti problem i to čak u pedagoškom procesu. Mišljenjem učitelja djeca prečesto mijenjaju i pravopisna rješenja ne znajući zašto pa se pri tome priručnici ne pokažu baš kao priručni. To je šteta, ako imamo na umu da su neka pravopisna rješenja izrađena jako kvalitetno i s iznimnim trudom. No trud može biti uzaludan kada sam čin polikodifikacije ne pomaže korisniku pri učenju vlastitoga jezika. Pranjković primjerice kaže da je područje sastavljenog i nesastavljenog pisanja bez sumnje područje gdje ima najviše dvojbi (Pranjković 2000).

U rješenjima koja zastupaju pravopisi Babića, Finke, Ham i Moguš a može se uočiti sklonost sastavljenome pisanju priložnih oznaka samo u situacijama kad riječ ima novo značenje. Primjerice, Ham naglašava da sraslicama kao što su *nizdlaku* i *uvjetar* ne treba davati mjesto u normi jer pojedine sastavnice tih riječi nisu pridonijele novome značenju. Dalje naglašava da bi se toga pravila trebalo u cijelosti pridržavati u svim slučajevima gdje se ne dobiva novo značenje (Ham 2000). Istovremeno, druga struja slijedi već uvriježeni razvoj sastavljenoga pisanja koji prati tradiciju pravopisnih rješenja Anić-Silićeva pravopisa iz 1986. o sastavljenome pisanju svih nastavaka, prefiksa i sufiksa. Osim toga, maksimalno se pridržava »diferencijacijskoga« načela, to jest pisanja nesastavljeno kada postoji razlika u značenju, a i u izgovoru (primjerice uz to / usto ili gdje god / gdjegod). Čini se da je pravopis Babića i surad-

nika duboko poniknuo u to što se uobičilo posljednjih nekoliko desetljeća (Pranjковиć 2000). Međutim, nitko se ne pita što onda učiniti s primjerima poput »On se pobrinuo zato (što je morao)?« i »On se pobrinuo zato (, što je mogao)?« gdje je razlika samo u značenju za razliku od primjera »On se pobrinuo za to (mjesto)?« gdje postoji i razlika u izgovoru.

6 Umjesto zaključka

Kao što se može vidjeti iz ovoga kratkog oglada jezičnih prilika u hrvatskome pravopisu i kako polikodifikacija utječe na tu normu, same se posljedice toga procesa teško otklanjaju jer do njih ne dolazi na osnovi širega suglasja ili barem na jezičnome uzusu dogovora. I sve dok postoji mogućnost više priručnika koji na takav način rješavaju pitanja pojedinih područja hrvatskoga standarda ne može se govoriti o priručnim priručnicima, štoviše, nije ni moguće govoriti o postojanju norme na svim područjima jezika jer u slučaju hrvatskoga jezika te norme ovdje nema jer nema ni suglasnosti o tome što bi trebala biti norma u tome slučaju.

Izvori

- BADURINA, Lada, 2010: Standardizacijski procesi u 20. stoljeću. Krešimir Mićanović (ur.): *Povijest hrvatskog jezika. Književne prakse sedamdesetih: zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavištičke škole*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 69–101.
- BROZOVIĆ, Dalibor, 1970: *Standardni jezik: Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dnevnik.hr, 2013: *Predstavljen novi pravopis: Znete li koje su novosti?*. Dnevnik.hr. (27. 6. 2013) <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/danas-je-predstavljen-novi-pravopis-hrvatskog-jezika-292441.html>
- HALILOVIĆ, Esad, 2013: *Hrvatski pravopis(i) danas = Hrvški pravopis(i) danes. Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HAM, Sanda, 2000: Pravopisu – ponosu! Ili Pravopis – po nosu. *Jezik*. 47/4. 134–152.
- HAUGEN, Einar, 1966: *Language conflict and language planning. The case of Modern Norwegian*. Cambridge: Harvard University Press.
- KATIČIĆ, Radoslav, 1996: Načela standardnosti hrvatskoga jezika. *Jezik*. 43/5. 175–182.
- MAXWEL, Alexander, 2003: Literary Dialects in China and Slovakia. *International Journal of the Sociology of Language* 164/2013. 129–149.
- POPIČ, Damjan, 2012: Pravopis in krivi pismouki. Nataša Jakop, Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 193–202.
- PRANJKOVIĆ, Ivo, 2000: Sastavljeno i nesastavljeno pisanje. *Vijenac* 158.